

Andrzej Szczepański

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy

Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych

e-mail: szczepanska@pwsz.legnica.edu.pl

Działalność Centrum Dokumentacji Romskiej jako forma zapewnienia bezpieczeństwa społecznego mniejszości romskiej (cygańskiej) w Legnicy

STRESZCZENIE

Nierozzerwalnie związana z Legnicą i jego mieszkańcami historia legnickich Romów (Cyganów) rozpoczęła się już w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Mieszkali (i mieszkają nadal) obok polskich sąsiadów, ale w sposób istotny odróżniali się od nich swoim językiem, historią i obyczajami, tworząc hermetyczną społeczność. Przez wszystkie lata bytności w Legnicy byli grupą szczególnie narażoną na wykluczenie społeczne, co uwidoczniło się zwłaszcza po 1989 r., tj. w chwili rozpoczęcia transformacji ustrojowej w Polsce. Od początku pierwszej dekady XXI wieku adresowano do Romów szereg działań pomocowych dążących do poprawy warunków ich egzystencji, a także umożliwiających rozwój osobisty i partycypację w życiu miasta. Centrum Dokumentacji Romskiej działające w ramach Legnickiej Biblioteki Publicznej podejmuje od 2007 r. szereg inicjatyw o charakterze edukacyjnym, informacyjnym i kulturalnym, mających za cel integrację społeczności romskiej z polskimi mieszkańcami i upowszechnienie wśród nich pozbawionej negatywnych stereotypów wiedzy na temat cygańskich sąsiadów.

Słowa kluczowe: Romowie, Cyganie, Legnica, bezpieczeństwo społeczne, Centrum Dokumentacji Romskiej.

Wstęp

Bezpieczeństwo społeczne, zdaniem Janusza Gierszewskiego, ujmowane jest w literaturze przedmiotu szeroko¹, obejmując m.in. następujące zagadnienia: patologie społecznych, zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej i aktywności gospodarczo-społecznej warunkującej

¹ Wśród publikacji poświęconych problematyce bezpieczeństwa społecznego warto odnotować m.in.: *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz., S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012; P. Majer, A. Urbanek, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Editions Spotkania, Warszawa 2016; A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i społeczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012; M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana

egzystencję ludzi². Ścisłe wiąże się z kategorią bezpieczeństwa socjalnego, kładącego przede wszystkim nacisk na zapewnienie jednostkom niezbędnych warunków do życia. Jednak w przeciwieństwie do niego oznacza nie tylko zaspokojenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych, ale również „daje perspektywę rozwoju człowieka”³ (duchową). Ponadto bezpieczeństwo społeczne oznaczać będzie również całokształt działań prawnych i organizacyjnych podejmowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe, a także wszystkich obywateli, mające na celu zagwarantowanie odpowiedniego poziomu życia (w skali indywidualnej i zbiorowej) oraz niedopuszczenie do jego marginalizacji i wykluczenia⁴. Integralnym elementem tak scharakteryzowanej polityki bezpieczeństwa społecznego będzie unikanie, ograniczanie oraz eliminacja zagrożeń społecznych, które w istotny sposób wpływają na jakość i standard życia ludzi. Mariusz Kubiak wyróżnił wśród nich dwie grupy: pierwszą – zagrożenia socjalne (pierwotne), tj. m.in. bezrobocie, głód i bezdomność, warunkujące wystąpienie drugiej – zagrożeń psychospołecznych (wtórnych), np. przestępczość, korupcja i uzależnienia. Zdaniem autora mniejszości narodowe i etniczne są szczególnie wystawione na oddziaływanie wymienionych niebezpieczeństw, ponieważ oprócz wskazanych wcześniej dwóch typów zagrożeń dodatkowo narażone są na groźbę utraty odrębności etnicznej, związanej z zamieszkaniem w środowisku zdominowanym przez inną, większą społeczność narodową. Tym samym „obok rozwiązywania codziennych problemów socjalno-bytowych [...] muszą [...] troszczyć się nade wszystko o swoje zintegrowane trwanie, przetrwanie i rozwój”⁵. W celu umożliwienia mniejszościom narodowym i etnicznym pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w polskim systemie prawnym funkcjonuje szeroki katalog przepisów (krajowych i międzynarodowych) z zakresu ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych, na straży przestrzegania których czuwają wyspecjalizowane podmioty⁶.

Kochanowskiego, Kielce 2009; K. Szewior, *Bezpieczeństwo społeczne jednostki. Założenia i polska rzeczywistość*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2016.

² J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30), s. 26.

³ K. Marczyk, *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania...*, s. 32.

⁴ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Marynarki Wojennej” 2011, Rok LII, nr 2(185), s. 125.

⁵ M. Kubiak, *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania...*, s. 209–210.

⁶ System ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce obejmuje m.in. następujące akty prawa wewnętrznego: Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), Ustawę z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.), Ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.), Ustawę z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz. U. z 1999 r. Nr 90, poz. 999 z późn. zm.) i Ustawę z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks Wyborczy (Dz. U. z 2011 Nr 21, poz. 112 z późn. zm.). Na straży przestrzegania ww. przepisów stoją m.in. następujące instytucje: Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Rzecznik Praw Obywatelskich i pełnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych. Wśród źródeł prawa międzynarodowego warto wskazać np. prawodawstwo Rady Europy, m.in.: Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z 5 listopada 1992 r. i Konwencję o Ochronie Mniejszości Narodowych z 1 lutego 1995 r.

Nadrzędnym celem powstania niniejszej pracy była próba charakterystyki podejmowanych działań przez Centrum Dokumentacji Romskiej (dalej: CDR) na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa społecznego mniejszości cygańskiej w Legnicy, w szczególności o charakterze kulturalnym i edukacyjnym w latach 2007, tj. od momentu powstania CDR w ramach struktury Legnickiej Biblioteki Publicznej (dalej: LBP) do 2018, ostatniego oficjalnego sprawozdania z działalności instytucji. Jednakże z uwagi na fakt, że inicjatywy mające na celu uruchomienie placówki podejmowano już kilka lat wcześniej, a ponadto CDR nieprzerwanie pełni swoje obowiązki (także aktualnie, tj. w czerwcu 2019 r.), zasygnalizowana uprzednio cezura czasowa została wzbogacona o dodatkowe informacje dotyczące wybranych wydarzeń z lat 2005–2006 i 2019 r.

Śród bogatej oferty narzędzi i metod badawczych wybrano następujące: opisową, krytyki piśmiennictwa, statystyczną, komparystyczną i analizy materiałów źródłowych. Ostatnia z nich w decydującej mierze znalazła zastosowanie przy interpretacji niepublikowanej dotychczas i przechowywanej w zbiorach CDR dokumentacji wewnętrznej, zawierającej m.in. wnioski w sprawie realizacji zadań, sprawozdania z działalności Centrum, zawarte umowy i porozumienia z podmiotami zewnętrznymi (w tym ze Stowarzyszeniem Romów). Korzystano z niej także przy weryfikacji materiałów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (dalej: MSWiA) związanych z realizacją projektów społecznych adresowanych do mniejszości romskiej (cygańskiej) w Polsce, tj. *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013*⁷ (dalej: *Program 2004*) i *Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020*⁸ (dalej: *Program 2014*), zamieszczonych na stronie internetowej instytucji. Postawiono ponadto hipotezę badawczą, zgodnie z którą aktywność CDR na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat zarówno kreowała (i czyni tak nadal) możliwości wzrostu poziomu bezpieczeństwa społecznego grupy romskiej (cygańskiej) w Legnicy, jak również upowszechnia wiedzę o niej wśród otaczającej polskiej większości.

Mniejszość etniczna romska (cygańska) w Polsce

Zgodnie z ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁹ (dalej: ustawa), mniejszością etniczną będzie społeczność obywateli Polski, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczna od pozostałej ludności kraju, istotnie odróżnia się od pozostałej ludności państwa, dąży do zachowania własnej kultury, języka lub tradycji, posiada świadomość swojej historycznej wspólnoty, będąc ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę oraz zamieszkuje obecne terytorium Rzeczypospolitej Polski od co najmniej

⁷ W ustanowionym uchwałą Rady Ministrów wieloletnim *Programie na rzecz społeczności romskiej* jako jeden z ważkich celów wskazano dążenie do pełnego uczestnictwa mniejszości w życiu obywatelskim i zniwelowanie różnic (edukacyjnych, zdrowotnych, higienicznych i zawodowych) w stosunku do reszty społeczeństwa. Założono, że działania zostaną skoncentrowane nie na pomocy doraźnej, ale na wypracowaniu mechanizmów umożliwiających Romom samodzielne osiągnięcie wskazanych wyżej celów.

⁸ Podobnie jak w przypadku poprzedniej inicjatywy, *Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020* został przyjęty w drodze uchwały Rady Ministrów. Za podstawowy cel uznano zwiększenie integracji społecznej mniejszości w życiu obywatelskim dzięki wsparciu udzielanemu m.in. jednostkom samorządu terytorialnego i organizacjom samorządowych, w tym romskim, w czterech dziedzinach: edukacji (np. kulturowej, historycznej i obywatelskiej), mieszkalnictwa, zdrowia i zatrudnienia.

⁹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.).

100 lat, a także – w przeciwieństwie do mniejszości narodowej – nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Odwołując się do przepisów przywołanej ustawy, można skonstatować, że współczesną Polskę zamieszkują cztery uznane prawnie mniejszości etniczne, którymi są: karańska, lemńska, romańska i tatarska¹⁰.

Charakteryzując **Romów**, określanych również tradycyjnie jako **Cyganów** – należy zauważyć istotną tendencję do wyłącznego określenia ich za pomocą pierwszej z wymienionych nazw, z pominięciem drugiej. Sytuacja taka została zapoczątkowana w 1971 r. podczas I Światowego Kongresu Cyganów w Orpington, w trakcie którego przedstawiono postulat zastąpienia wskazaniami „Cygan” – „Romem”. Pierwsze z wymienionych miało – zdaniem uczestników Kongresu – wzbudzać negatywne skojarzenia, natomiast drugie – być pozbawione pejoratywnej konotacji. Zmianę trendu dostrzega się dobitnie w dokumentach związanych z systemem społecznym Unii Europejskiej, gdzie dodatkowo obok określenia „Romowie” stosowana jest także nazwa *Travellers*¹¹. Zdaniem Łukasza Kwadransa dostrzegalna jest jednak sytuacja, w której zarówno badacze problematyki, jak również przedstawiciele opisywanej nacji negują wskazany trend i optują za równoległym funkcjonowaniem zwyczajowego określenia – „Cyganie”¹². Zgadza się z tym znawca zagadnienia Lech Mróz, podkreślając, że niektórzy „zainteresowani” identyfikują się jako „Cyganie”, a nie postulowani „Romowie”. Píše ponadto w swoich rozważaniach, że współcześnie „zaczęto uważać [słowo «Cygan» – przyp. autora] za określenie o charakterze pejoratywnym. Poprawność polityczna powoduje, że przedstawiciele władz, organizacji pozarządowych, a także dziennikarze obawiają się używać określenia «Cygan», by ich nie urazić; niepisany obowiązek stało się używanie określenia «Rom». Ta nadgorliwość nie objęła większości krajów Europy Zachodniej, a używanie określenia «Cygan» (Gitano, Gypsy, Tsigane, Zigeuner itd.) nie prowadzi do oskarżeń o nietolerancję i pogardzanie tą mniejszością etniczną”¹³. Także Leszek Bończuk¹⁴ potwierdza powyższe założenie, wskazując ponadto, że słowo „Rom” jest nazwą własną grupy etnicznej i w języku romani¹⁵ posiada trzy znaczenia: Cygan, mężczyzna i człowiek¹⁶. Mając powyższe na uwadze, zdecydowano na potrzeby niniejszego artykułu na używanie zamiennie obu określeń charakteryzowanej społeczności, definiując ją zarówno jako „Romów”, jak również – „Cyganów”.

Przodkowie współczesnych Romów według Ewy Nowickiej zamieszkiwali tereny północnych Indii, o czym świadczą m.in. ich cechy antropologiczne i językowe. O ile w literaturze przedmiotu panuje dziś zgoda co do prawdziwości powyższej hipotezy, to już brak jej w odniesieniu do wskazania dat, czasu trwania, trasy i liczby migracji z kontynentu

¹⁰ Wśród mniejszości narodowych występują: białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska.

¹¹ M. Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013, s. 29–32.

¹² Ł. Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Fundacja Integracji Społecznej PROM, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa, Wrocław – Wałbrzych, 2008, s. 49–50.

¹³ L. Mróz, *Cygan czy Rom. Konteksty znaczeń* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, red. J. Faryś, P. J. Krzyżanowski, B. A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 29.

¹⁴ L. Bończuk, *Cyganie/Romowie – szkic historyczny* [w:] *Inni – ale tacy sami!*, red. K. Wiercińska, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2011, s. 14.

¹⁵ Język romani – język, którym posługują się Romowie (Cyganie).

¹⁶ L. Bończuk, op. cit., s. 14.

Azjatyckiego do Europy, a także struktury społecznej (w tym etnicznej) migrantów¹⁷. Zdaniem przywołanego już L. Bończuka, „Cyganie zamieszkujący Indie północno-zachodnie rozpoczęli ok. IX–X w. wędrówkę na zachód. Przez wieki nieznane było pochodzenie Cyganów/Romów. Krążyło wiele legend o pokutnikach z Egiptu i innych krajów. Wyróżniali się ubiorem, niezrozumiałym dla otoczenia językiem”¹⁸. Indyjskie pochodzenie grupy wskazuje również Aleksandra Szyszko, nadmieniając jednak, że początek migracji wskazywany jest już na VI i VII w., tj. moment poprzedzający ekspansję islamu na subkontynent indyjski¹⁹. Do Bizancjum mieli dotrzeć w XIV w., a sto lat później spotykano ich już w całej Europie. Kolejny wiek przyniósł zatrzymanie wędrówki koczowniczego ludu w Mołdawii i Siedmiogrodzie, w którym zostali uwięzieni jako niewolnicy. W drugiej połowie XIX w., po nadaniu im aktu uwalniającego w 1856 r., ruszyli na dalszą podróż po Europie i Afryce²⁰.

Na ziemiach polskich obecność Cyganów odnotowano już w 1401 r. w okolicach Krakowa, a także w latach 1405 i 1408 w pobliżu Lwowa, kiedy zauważono pierwsze taborne grupy migrantów – najprawdopodobniej bogatych kupców. Z połowy XV w. pochodzą zapiski świadczące o nazwiskach „Cygan” i „Cygański” wśród chłopów i przedstawicieli szlachty. Przełom XIV i XV w. to również moment, w którym na ziemiach polskich zaczęły przybywać i osiedlać się zorganizowane niewielkie grupy cygańskie. Trasa ich wędrówki przebiegała od strony Węgier, skąd wiódł szlak handlowy do Krakowa, a także z kierunku Mołdawii leżącej na drodze kupieckich podróży z Wołoszczyzny i Siedmiogrodu do Lwowa i Przemysła. Od zachodu przybywały liczniejsze grupy koczowników uciekające przed prześladowaniami w państwach niemieckich w XVI w., natomiast od końca XVII w. zaczęli osiedlać się i prowadzić osiadły tryb życia osadnicy wędrujący wzdłuż obszaru Karpat i Niziny Węgierskiej (ich potomkowie mieszkają do dziś w południowej Polsce). Kolejne fale migrantów – ze szczepu Lowarów i Kelderasy – dotarły na ziemiach polskich po 1860 r. Podczas II wojny światowej miała miejsce masowa zagłada grupy romskiej, w wyniku której wymordowano ok. 35 spośród 50 tysięcy polskich Cyganów w takich miejscach jak m.in. Auschwitz-Birkenau, Chełmno nad Nerem, Belżec, Treblinka i Sobibór²¹. W powojennej Rzeczypospolitej ocaleni wrócili do koczowniczego trybu życia²², wzbudzając sprzeciw władzy państwowej usiłującej upowszechnić wśród nich produktywizację zawodową i osiadły tryb życia. Propagowano zalety zaprzestania podróży taborami i podjęcie „normalnej” pracy, piętnując jednocześnie brak przestrzegania obowiązku szkolnego wśród dzieci, zły stan techniczny i sanitarny wozów cygańskich oraz brak przestrzegania zasad higieny osobistej. Zmianie dotychczasowego stylu życia Romów miała służyć Uchwała Prezydium Rządu Nr 452/52 O pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia z 1952 r., której zapisy – postulujące porzucenie przez Romów

¹⁷ E. Nowicka, *Związki żywe i zaskakujące. Europejscy Romowie i społeczeństwo Nepalu* [w:] *Zapomniani sąsiedzi. Studia o Romach w Polsce i w Europie*, red. P. Borek, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2011, s. 12.

¹⁸ L. Bończuk, op. cit., s. 13.

¹⁹ A. Szyszko, *O indyjskiej genezie Cyganów* [w:] *Romowie 2009*, red. B. Wiegł, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2009, s. 18.

²⁰ L. Bończuk, op. cit., s. 13–16.

²¹ M. Babicki, *Romowie w Polsce na początku XXI wieku* [w:] *Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne*, red. E. Subocz i S. Garbat, Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”, Warszawa 2013, s. 141–143.

²² Za wyjątkiem osiadłej od kilkuset lat grupy Bergitka Roma.

koczowniczego stylu życia i włączenie się w „porządną” pracę – nierzadko wprowadzano siłą przy pomocy Milicji Obywatelskiej (dalej: MO)²³. Z uwagi na fakt, że mimo zastosowanych obostrzeń nie udało się władzy zmusić społeczność romską do podporządkowania się wydanym przepisom, od 1964 r. sięgnięto po bardziej zdecydowane środki. Nadzór nad Cyganami sprawowały wspólnie aparat administracyjny państwa i organy milicji działające na podstawie wytycznych pt. *O możliwościach zastosowania przepisów ogólnopaństwowych do ludności cygańskiej ograniczających przede wszystkim ich koczowniczy tryb życia*. Zabroniono m.in. postojów taborów, karano wysokimi grzywnami za nieprzestrzeganie rozmaitych przepisów (np. za rozpalanie ognisk, nieposyłanie dzieci do szkoły, brak stałego meldunku i pracy), niekiedy odbierano wozy i konie, a także zmuszano grupę do osiedlenia się w miejscu zatrzymania wędrowki²⁴.

Według danych szacunkowych pochodzących z początku XXI w., w Polsce żyło ok. 20–30 tysięcy Cyganów²⁵, natomiast zgodnie z informacjami uzyskanymi w trakcie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. narodowość romską wskazało 16 725 obywateli polski, zamieszkałych głównie w następujących województwach: dolnośląskim, małopolskim i śląskim²⁶. Społeczność ta jest zrzeszona w kilkudziesięciu organizacjach, w tym liczącej ok. 40 instytucji – Federacji Romskiej „FROM”, i wbrew powszechnemu mniemaniu nie stanowi jednolitej grupy społecznej. Tworzą ją cztery odrębne grupy (szczyepy)²⁷, odróżniające się od siebie m.in. pochodzeniem, majątnością, odmiennym dialektem języka romani i zróżnicowanym przestrzeganiem kodeksu romanipen²⁸. Są to następujące zbiorowości:

Polska Roma – grupa przybyła na ziemię polskie z Zachodu, w której dialekcie wciąż są obecne zapożyczenia z języka niemieckiego. Najbardziej typowym zawodem wykonywanym przez mężczyzn, jeszcze w czasach wędrowek, było kowalstwo, chociaż trudnili się oni również handlem końmi, tresurą niedźwiedzi i muzykowaniem. Kobiety zajmowały się

²³ W dniach 22 i 23 września 1952 r. przeprowadzono tzw. akcję „C”, w trakcie której urzędnicy stanu cywilnego i towarzyszący im fotografowie pojawiali się w asyście milicji w taborach, gdzie wpisywano Cyganów do ksiąg stanu cywilnego, wręczając im na miejscu akty urodzenia i zawarcia małżeństwa.

²⁴ D. Mrozowska, *Dylematy tożsamościowe Romów po doświadczeniach Zagłady podczas II wojny światowej i akcji osiedleńczej* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. B. Orłowska, P. J. Krzyżanowski, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2015, s. 165–169.

²⁵ Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień „Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych”.

²⁶ <http://mniejszosci.narodowe.ms.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480>, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html, dostęp: 21 maja 2019 r.

²⁷ Niektórzy badacze, jak np. L. Filipiak, wskazują dodatkowo na obecność trzech mniejszych społeczności, którymi są: Chaladytka Roma – wywodzący się z byłych Kresów Wschodnich II RP Romowie rosyjscy, Sasytka Roma – Romowie niemieccy – grupa Cyganów zamieszkała w przeszłości na terenach zaboru pruskiego oraz Sinti – najmniejsza z osiadłych w Polsce wspólnot, współcześnie występująca głównie w Niemczech; L. Filipiak, *Kwestia romska w polskiej polityce okresu transformacji* [w:] *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. T. Szyszlak, Fundacja Integracji Społecznej „Prom”, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2011, s. 31.

²⁸ Romanipen – niepisany kodeks postępowania ludności romskiej (cygańskiej), obejmujący m.in. wzajemne relacje w ramach społeczności, stosunki z nie-Cyganami (tzw. Gadziami), prawa, tabu i sankcje grożące za ich złamanie.

wrózeniem i prowadzeniem gospodarstw domowych oraz opieką nad dziećmi²⁹. Romowie Polscy dzielą się na szereg rodów, których nazwy pochodzą albo od terytorium, po którym niegdyś podróżowały tabory (np. Warmijaki), albo od imienia przodka (np. Berniki). Nazwiska Cyganów tej grupy najczęściej kończą się na –ski (np. Dębicki, Kwiatkowski i Majewski) i zostały wybrane w XIX w. spośród nazwisk szlacheckich.

Lowarzy – dotarli do Polski w latach sześćdziesiątych XIX w. z Siedmiogrodu i Węgier, a następnie w XX w. z dawnych Kresów II Rzeczypospolitej. Dialekt używanego przez nich języka zawiera w sobie zapożyczenia z rumuńskiego i węgierskiego, do którego nawiązuje m.in. nazwa grupy (słowo „lo” oznacza po węgiersku konia). Tradycyjnym zajęciem mężczyzn był handel końmi i muzyka, a także bielenie kotłów. Wśród grupy można wyróżnić rody, których nazwy wywodzą się od imienia przodka, a najczęściej spotykane nazwiska to m.in. Łakatosz, Iszkiewicz i Horwat. Z powodu zwiększania się liczby małżeństw mieszanych między Cyganami z grupy Lowarów i Kelderaszów, zacierają się dotychczas istniejące różnice między nimi.

Kelderasze – napłynęli na ziemie polskie z terenu Rumunii w latach sześćdziesiątych XIX w. równoległe z Lowarami, a następnie na początku kolejnego stulecia. Nazwa własna grupy, podobnie jak u Lowarów, została utworzona od zawodu, tj. *caldarar* oznaczającego po rumuńsku kocioł. Mężczyźni oprócz produkcji kotłów zajmowali się także kowalstwem, podkuwaniem koni i niedźwiednictwem. Wśród nazw rodów występują m.in. Bumbulești, Buconi i Candžironi, a ich nazwiska to np. Kierpacz, Goman i Kwiek. Przedstawiciele wywodzący się z rodu Kwieków uzurpowali sobie w dwudziestoleciu międzywojennym władzę nad wszystkimi Cyganami w Polsce, ustanawiając instytucję tzw. „królów cygańskich”.

Romowie Karpaccy, zwani również przez Polaków mianem Bergitka Roma, w przeciwieństwie do wymienionych uprzednio społeczności, są wspólnotą osiadłą, zamieszkałą od stuleci w południowej Polsce (w województwie małopolskim). Ich język zawiera naleciałości ze słowackiego i węgierskiego, a najczęściej spotykane nazwiska to m.in. Mirga, Kacica, Szczerba, Gil i Orączko. To najbiedniejsza grupa wśród polskich Romów, budząca tym samym niechęć i lekceważenie ze strony pozostałych, piętnujących ponadto brak prowadzenia nomadycznego stylu życia w historii opisywanej zbiorowości³⁰.

Cyganie w Legnicy

Osadnicy należący do czterech głównych szczepów przyjeżdżali po II wojnie światowej do miasta z różnych części kraju, w tym z byłych wschodnich województw II Rzeczypospolitej. Choć nieraz traktowali nowe miejsce zamieszkania jako punkt etapowy w dalszej wędrówce, część z nich zdecydowała się na osiedlenie, jak np. Dymitrakowie, będący pierwszą rodziną cygańską³¹ zamieszkałą wiosną 1946 r. w Legnicy na stałe. Od jesieni tego samego roku przybywali kolejni, lokowani wówczas w drewnianych barakach na placu

²⁹ Powyższy wizerunek kobiety – matki i opiekunki domowego ogniska – był (i jest nadal) wspólny dla wszystkich grup cygańskich.

³⁰ M. Godlewska-Goska, J. Kopańska, *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów*, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 22–26.

³¹ Tworzyli ją Władysław, jego żona i troje dzieci (dwie córki i syn).

w okolicy ulicy Krętej, dla których miejskie osadnictwo służyło jedynie do przezimowania, ponieważ od wiosny do jesieni podróżowali taborami po kraju. „Byli to dziwni osadnicy”. Raziła odmienność ich sposobu życia, ubiór, niezrozumiały dla Polaków język, manifestowana wolność, chodzenie po domach z prośbą „co łaska”. Z Legnicy i sąsiednich miast slano do województwa skargi. Pisano, że ludność cygańska nie pracuje, a „dostatnio żyje z podejrzanych źródeł dochodów”, dewastuje przydzielone mieszkania, przebywa wraz z dziećmi w antyosanitarnych warunkach, zakłóca spokój, zajmuje się kradzieżą, wyludza pieniądze i artykuły żywnościowe³².

Prowadzono akcję osiedlenia przedstawicieli mniejszości, kierując się zasadą nietworzenia skupisk w ramach poszczególnych dzielnic miasta, ale ich maksymalnego rozproszenia. Działania te miały na celu zintegrowanie poszczególnych rodzin z polskimi sąsiadami i osłabienie wpływu starszozy cygańskiej na członków grupy złączonych silnymi więziami społecznymi (rodzinnymi). Z uwagi na powyższy fakt, hermetyczność wspólnoty i jej mobilność (również w ramach osadnictwa miejskiego), realizacja wytycznych władz napotykała liczne trudności. Romowie otrzymywali mieszkania w różnych częściach Legnicy, ale największe ich skupisko odnotowywano przy ówczesnej ulicy J. Marchlewskiego³³ w dzielnicy Zakaczawie. „To była ich dzielnica, ze szkołą podstawową przy ulicy Kamiennej, przedszkolem przy ulicy Łąkowej, restauracją «Cygańską», kinem i domem kultury «Kolejarz». Niechętnie widzieli obcych na swoich podwórkach³⁴. Pozostałe rodziny mieszkały m.in. przy następujących ulicach: E. Czarnieckiego³⁵, Głogowskiej, Jaworzyńskiej, P. Ściegiennego, Piastowskiej i B. Chrobrego, w wymagających kapitalnego remontu małych jedno- lub dwupokojowych lokalach, bez łazienek, ciepłej wody, z toaletami na półpiętrach (bądź podwórkach) i z uszkodzonymi meblami. Co istotne, wbrew oczekiwaniom władz, zachowanie żyjących we własnym świecie kulturowym rodzin cygańskich nie dostarczało polskim sąsiadom powodów do składania skarg na nie. Odnotowywano natomiast poprawne relacje społeczne, zwłaszcza wśród bawiących się razem dzieci³⁶.

Sytuacja w położeniu legnickiej mniejszości zaczęła się zmieniać po 1952 r., tj. od momentu przyjęcia przez rząd wspomianej uprzednio uchwały *O pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia*. Funkcjonariusze MO odwiedzali rodziny cygańskie w domach, spisywali je, przekonywali do przyjęcia „uczciwej” pracy, posyłania dzieci do szkół i zaprzestania podróżowania w taborach. Ponadto prowadzono w mieście intensywną akcję propagandową, postulującą upowszechnienie wśród społeczności nowych zasad egzystencji, wykorzystując do niej różne akcje obywatelskie, jak np. trwającą wówczas kampanię popularyzującą projekt Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³⁷. Zdaniem Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu zabiegi powyższe okazały się niewystarczające i w celu uzyskania pożądaných rezultatów zobowiązano Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Legnicy do natychmiastowego zintensyfikowania pracy w tej dziedzinie. Uzyskanie oczekiwanego wyniku zostało osiągnięte w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych, kiedy

³² W. Kondusza, *Legnicy Cyganie – Romowie*, Wydawnictwo Edytor, Legnica 2006, s. 6–8.

³³ Obecnie ulica Kartuska.

³⁴ W. Kondusza, *Cyganie żyją wśród nas* [w:] *Kto siedzi na miedzi (-y)?*, red. J. Starzyński, Legnickie Centrum Kultury, Legnica 2013, s. 30.

³⁵ Obecnie ulica Stefana Czarnieckiego.

³⁶ W. Kondusza, *Cyganie żyją wśród nas...*, s. 32.

³⁷ Jedno ze spotkań, w którym uczestniczyło 14 osób narodowości cygańskiej, odbyło się 1 kwietnia 1952 r. w Zarządzie Budynków Mieszkalnych przy ulicy M. Nowotki (obecnie ul. I. Daszyńskiego).

to dotychczasowe działania, mające głównie charakter perswazyjny, zostały wzmocnione akcjami represyjnymi, egzekwowanymi „z pełną konsekwencją”. Na prowadzące nomadyczny styl życia rodziny nakładano liczne restrykcje karno-administracyjne za złamanie obowiązujących przepisów, np. organizowanie obozowisk bez zezwolenia, niepoddanie się obowiązkowym szczepieniom, niezapisanie dziecka do właściwej szkoły i/lub jego nieuczęszczanie na zajęcia lekcyjne, brak dowodu osobistego i nieostrożne obchodzenie się z ogniem (poprzez rozpalanie ognisk). Dodatkowo od 1964 r. zaczęła obowiązywać przywołana wcześniej instrukcja *O możliwościach zastosowania przepisów ogólnopaństwowych do ludności cygańskiej* ograniczających przede wszystkim ich koczowniczy tryb życia, na mocy której zatrzymywano taborzy i zmuszano nimi podróżujących do osiedlenia się w miejscu postoju. Wszystkie te działania doprowadziły ostatecznie do zatrzymania wędrowników wozami konnymi (tzw. „Wielki Postój”), a ich namiastką stały się tzw. *raća*, tj. wyjazdy samochodem na nocne leśne organizowane pod namiotami. W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych nie odnotowano w Legnicy prób powrotu do klasycznego nomadyzmu³⁸.

Zatrzymywanie migracji i zmuszanie ich uczestników do posiadania stałego meldunku zaowocowało pojawieniem się w latach siedemdziesiątych nowego problemu natury społecznej w mieście, tj. licznym przybywaniem Cyganów osiedlających się w mieszkaniach swoich krewnych. W trakcie pobytu nierzadko dopuszczali się wykroczeń i przestępstw, a także oddziaływali demoralizująco na młodzież. Od 1982 r. władze miasta przystąpiły do realizacji kolejnego etapu integracji ludności romskiej z polską większością, polegającego m.in. na opracowaniu danych dotyczących struktury zatrudnienia i sytuacji socjalnej mniejszości (zajmował się tym Wydział Zatrudnienia i Spraw Socjalnych), prowadzeniu i koordynacji prac związanych z przechodzeniem na osiadły tryb życia (kompetencje Wydziału Spraw Społeczno-Administracyjnych), szkoleniu dla niepracujących osób dorosłych i młodzieży po ukończeniu szkół (Wydział Oświaty i Wychowania), aktywizacji zawodowej (Wydział Handlu i Usług) oraz prowadzeniu akcji uświadamiających „szkody wyrządzone przez taborzy” (Liga Ochrony Przyrody). W owym czasie najwięcej rodzin mieszkało przy następujących ulicach: E. Czarnieckiego, Głogowskiej, J. Marchlewskiego, Jaworzyńskiej, Piastowskiej, B. Chrobrego i Złotoryjskiej³⁹.

Struktura zawodowa legnickich Romów zdecydowanie odbiegała od propagowanego przez władzę etosu „porządnej” pracy, tj. wykonywanej w jednostkach państwowych lub spółdzielczych. Cyganie utrzymywali się z zajęć dorywczych, mężczyźni zajmowali się handlem, muzykowaniem, kotlarstwem i uznawani byli za wyjątkowych fachowców w pobielaniu cyną miedzianych kotłów, rzeźniczych haków, wanien, kanek do mleka i base-nów w rzeźniach. Kobiety natomiast chodziły „po prośbie”, wrożyły (np. z kart, ze zdjęcia i lusterka) i „czytały z ręki”, a w tej „pracy” można je było spotkać najczęściej w okolicy dworca kolejowego oraz przy ulicach Parkowej i Rosenbergów⁴⁰. Niewielka część przedstawicieli środowiska podejmowała zatrudnienie na etacie, np. w 1967 r. na 37 osób zdolnych do podjęcia zatrudnienia w miejskich zakładach pracowało 15 (w tym pięć kobiet), a trzy osoby wykonywały rzemiosło indywidualnie. W wyniku zintensyfikowania akcji

³⁸ W. Kondusza, *Cyganie legnicy*, „Szkie Legnickie” 2004, T. XXV, s. 278–280.

³⁹ W. Kondusza, *Legnicy Cyganie – Romowie...*, s. 20–25. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych odnotowano w mieście 84 przedstawicieli mniejszości, w 1955 – 47 osób, w 1960 – 56, w 1965 – 60, w 1968 – 84, w połowie lat siedemdziesiątych ok. 110 osób, w 1977 – 117, w 1987 – 316.

⁴⁰ Obecnie ulica Najświętszej Marii Panny.

propagującej produktywizację wśród Cyganów w październiku następnego roku pracowało 31 osób, ale w 1969 r. już tylko 16. W kolejnej dekadzie wraz ze wzrostem liczby Cyganów w mieście zwiększył się także odsetek aktywnych zawodowo, ale niezmiennie przedstawiciele mniejszości wykonywali głównie profesje niskopłatne i niewymagające wykształcenia. Perspektywa niesatysfakcjonującej gaży determinowała dużą rotację na stanowiskach pracy, ponieważ Cyganie często ją porzucali, wybierając lepiej płatne zajęcia dorywcze (np. pobielenie kotłów i wróżbiarstwo). W latach osiemdziesiątych tendencja ta pozostała niezmienna, ponieważ na ok. 300-osobową społeczność (w tym 183 osoby w wieku produkcyjnym) w miejskich jednostkach zatrudniano 16 osób⁴¹, a cztery kolejne posiadały zezwolenie na prowadzenie działalności rzemieślniczej⁴².

Marginalizowana mniejszość romska szczególnie boleśnie odczuła skutki transformacji ustrojowej w Polsce po 1989 r. Wraz z przeobrażeniami społecznymi i gospodarczymi, których efektem stały się m.in. upadek zakładów pracy, zanik zapotrzebowania na wróżbiarstwo, pojawienie się nowych technologii w przemyśle i import relatywnie tanich produktów wypierających tradycyjne rzemiosło cygańskie – przedstawiciele tej nacji „poculi się bezradni, zbędni, odstawieni na pobocze. Nie mogli już nawet liczyć na siebie, gdyż każdy dzielił podobny los [...]. Nieliczni wyjechali szukać lepszego życia za granicę. Pozostali ustawili się do rejestracji w urzędach pracy i w kolejkach po zasiłki z pomocy społecznej”⁴³. Większość rodzin nie była w stanie regulować terminowo opłat za korzystanie z mediów ani regulować na czas rachunków za najem mieszkań, popadała więc w coraz większe zadłużenie i niejednokrotnie była zagrożona eksmisją komorniczą. Radykalne pogorszenie sytuacji ekonomicznej legnickich Romów stało się przyczyną odrodzenia niechęci do nich wśród polskiej większości, postrzegającej ich jako „dewiacyjny element” struktury społecznej.

Szansa na „wyjście z cienia” grupy poprzez poprawę jej sytuacji życiowej pojawiła się wraz z wprowadzeniem, wymienionych już w niniejszej pracy, inicjatyw rządowych, tj. *Programu 2004*, a następnie jego kontynuacji w postaci *Programu 2014*. Na temat pierwszego pisała w 2012 r. Grażyna Popilowska: „Od 2004 r. w ramach programu finansowane są przede wszystkim zadania prowadzące do zniwelowania różnic dzielących tę mniejszość etniczną od reszty społeczeństwa w takich dziedzinach jak: edukacja, poprawa warunków bytowych, socjalnych, ochrona zdrowia, upowszechnianie wiedzy o społeczności romskiej”⁴⁴. Wśród inicjatyw z zakresu pierwszej z wymienionych realizowano m.in. finansowanie pobytu dzieci w przedszkolach, dofinansowanie zakupów podręczników i pomocy szkolnych oraz zatrudnienie asystentów edukacji; w drugiej – np. remonty i modernizację mieszkań; w trzeciej – finansowanie kosztów leczenia sanatoryjnego, badań lekarskich i diagnostycznych u dzieci i akcję szczepień ochronnych. Czwarta płaszczyzna ściśle związana była z realizacją zadań z zakresu propagowania kultury romskiej i obejmowała takie prace jak m.in. dofinansowanie działalności Zespołu Artystycznego Romów „Wędrowny Tabor”, realizację wieloletniego projektu „Tabor cygański – ocalić romskie tradycje i zwyczaje” oraz organizowanie spotkań i wystaw wybitnych twórców kultury cygańskiej, tj. pisarzy, poetów, malarzy i muzyków⁴⁵.

⁴¹ Był wśród nich legendarny ochroniarz z hotelu Cuprum znany jako Gienek Cygan.

⁴² W. Kondusza, *Cyganie legnicy...*, s. 286–288.

⁴³ W. Kondusza, *Cyganie żyją wśród nas...*, s. 46

⁴⁴ G. Popilowska, *Dziecko romskie w środowisku szkolnym i lokalnym*, „Szkice Legnickie” 2012, T. XXXIII, s. 125.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 125–126.

Zadania wykonywane od 2014 roku w ramach *Programu 2014* ukonstytuowane są w analogicznych płaszczyznach społeczno-bytowych.

Mimo relatywnie szerokich możliwości poprawy warunków egzystencjalnych mniejszości, efekty niejednokrotnie odbiegały od zakładanych oczekiwań. Ustanowiony w 2007 r. przez Prezydenta Legnicy koordynator gminny ds. romskich Wojciech Kondusza⁴⁶ podkreślał, że w pierwszym programie pomocowym Legnica uczestniczyła od początku jego funkcjonowania, pozyskując 1 632 125 zł, z których to pieniędzy m.in. finansowano zadania edukacyjne oraz inwestycje poprawiające warunki bytowe i mieszkalne rodzin, prowadzono profilaktykę zdrowotną i wspierano projekty służące promocji kultury Romów. Jednocześnie przyznawał: „Mnogość i różnorodność działań pomocowych oraz inicjatyw obliczonych na aktywizację środowiska romskiego nie przyniosła jednak takich efektów, które pozwalałyby myśleć optymistycznie o przyszłości tej grupy etnicznej. W ostatnich latach [...] podstawowym źródłem utrzymania ok. 70 proc. rodzin były świadczenia pomocy społecznej. Osoby pracujące, poza kilkoma [...] wykonują najprostsze prace. Reszta uzupełnia domowy budżet jak może”⁴⁷. Zdaniem autora fiaskiem zakończyły się m.in. próby nakłonienia osób dorosłych do uzyskania wykształcenia podstawowego, odbycia przeszkolenia zawodowego w ramach bezpłatnych kursów, a także uregulowania zaległości spowodowanych nieplaceniem czynszu za mieszkania⁴⁸. Jednocześnie przyznawał, że wybrane inicjatywy cieszyły powodzeniem wśród społeczności romskiej i ich efekty można uznać za satysfakcjonujące. Zaliczył do nich projekty związane z edukacją dzieci i młodzieży, modernizacją mieszkań, działania kulturalne i służące podtrzymaniu tożsamości etnicznej grupy⁴⁹.

Centrum Dokumentacji Romskiej

Inicjatywa powołania instytucji pojawiła się w 2004 r. w następstwie uruchomienia rządowego programu pomocowego. Wówczas to „[...] prowadzone przez Legnicką Bibliotekę Publiczną badania wykazały obecność grupy czytelniczej, którą należałoby objąć szczególną opieką. Chodziło o osoby pochodzenia romskiego, a szczególnie o dzieci i młodzież, które w znacznym stopniu nie realizowały obowiązku szkolnego”⁵⁰. Nawiązano współpracę z przedstawicielami środowiska romskiego, czego efektem było opracowanie i złożenie czterech wniosków

⁴⁶ Ibidem, s. 129. Oprócz Legnickiej Biblioteki Publicznej wśród podmiotów podległych Urzędowi Miasta w Legnicy partycypującymi w realizacji programów na rzecz społeczności romskiej były m.in.: Wydział Oświaty, Kultury i Sportu, Zarząd Gospodarki Mieszkaniowej i Legnickie Centrum Kultury im. H. Karlińskiego. Ponadto wśród innych niezależnych względem urzędu miejskiego podmiotów były m.in.: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnicka Spółdzielnia Mieszkaniowa, Stowarzyszenie Romów i Związek Harcerstwa Polskiego w Legnicy.

⁴⁷ W. Kondusza, *Cyganie – wśród niewykorzystanych szans* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce...*, s. 243.

⁴⁸ W ramach projektu realizowanego w 2007 r. przez Zarząd Gospodarki Mieszkaniowej pn. „Cyganie pracują za dług” istniała możliwość zaliczenia lokatorom wykonywanej pracy na poczet zaległości. Wstępne zainteresowanie wyraziło 17 osób, z których cały przewidziany projektem okres przepracowała jedna osoba – Polak z rodziny mieszanej. W związku z zaistniałą sytuacją zdecydowano o niekontynuowaniu programu w kolejnych latach.

⁴⁹ W. Kondusza, *Cyganie – wśród niewykorzystanych szans...*, s. 244.

⁵⁰ B. Morawiec, *Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej* [w:] *Imi – ale tacy sami...*, s. 39.

o dofinansowanie projektów, które miały być realizowanych w 2005 roku⁵¹. Aprobatę zyskał jeden z nich, tj. „Blżej siebie – dni romskie”, zakładający m.in. „rozbudzenie zainteresowania kulturą romską, w tym literacką, społeczności romskiej [...], [jej] uaktywnienie [...] [i] kształtowanie nawyków społecznego współżycia i komunikacji, wzrostu wzajemnej tolerancji, pozbycia się wzajemnych uprzedzeń i stereotypów”⁵². W ramach akcji ogłoszono adresowane do dzieci polskich i romskich konkursy: literacki – „W kolorowym taborze” i plastyczny – „Jesteśmy razem”. Ponadto zorganizowano m.in. konferencję popularnonaukową „Romowie XXI wieku – problemy społecznej tożsamości”, spotkanie z cygańskim artystą i poetą – Karolem Parno Gierlińskim i wystawę fotograficzną „Legniccy Romowie” – składającą się ze zbiorów prywatnych przechowywanych w domowych archiwach⁵³.

W 2006 roku Biblioteka i Stowarzyszenie Romów w Legnicy (dalej: Stowarzyszenie) zawarły porozumienie o współpracy w zakresie dokumentacji, informacji i działań kulturalno-edukacyjnych, na mocy którego powstało Centrum Dokumentacji Romów Legnickich (dalej: CDR), usytuowane w ramach Działu Informacyjno-Bibliograficznego i Regionalnego LBP. Stowarzyszenie deklarowało, że po otrzymaniu stosownych funduszy⁵⁴ zakupi komputer, meble i materiały biurowe na wyposażenie Centrum, natomiast do zadań Biblioteki będzie należało m.in. „gromadzenie i opracowanie dokumentów będących w posiadaniu rodzin romskich, szeroka informacja wśród społeczności romskiej i polskiej, udostępnianie materiałów oraz organizacja imprez kulturalnych, przedsięwzięć edukacyjnych na rzecz legnickich Romów”⁵⁵. Złożony wniosek⁵⁶ zweryfikowano pozytywnie, dając tym samym asumpt do działalności instytucji, wykonującej m.in. następujące działania: prowadzenie lekcji bibliotecznych dla dzieci romskich i polskich z zastosowaniem posiadanej infrastruktury, zbieranie i digitalizowanie prywatnych zdjęć i dokumentów przedstawicieli mniejszości, a także upowszechnianie informacji na temat historii Romów i działalności Centrum⁵⁷. Oficjalna strona internetowa LBP informuje, że celem funkcjonowania „Centrum Dokumentacji Romskiej jest gromadzenie wszelkich materiałów i dokumentów – książek, broszur, czasopism poruszających problematykę historii, tradycji, życia współczesnego Romów, oraz pamiętek, zdjęć i dokumentów związanych głównie z życiem Romów legnickich, a także organizacja działań o charakterze kulturalno-oświatowym, popularyzujących kulturę i tradycje romskie (spotkania, konkursy, wystawy)”⁵⁸. W bogatej ofercie podjętych inicjatyw znalazły się m.in. działania o charakterze oświatowym, kulturalnym i popularyzacyjno-informacyjnym. Przez wszystkie lata działalności w ramach CDR każdego roku gromadzono

⁵¹ Były to następujące projekty: „Blżej siebie” – dni romskie; „Biblioteka cyganologiczna”, „Z przy-
mruzeniem oka przez szkło powiększające” i „Kolorowy zawrót głowy”.

⁵² Wniosek w sprawie realizacji zadań *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na rok 2005*. Tytuł projektu: „Blżej siebie” – dni romskie.

⁵³ B. Morawiec, op. cit., s. 39.

⁵⁴ O które wnioskowało w ramach projektu pn. „Centrum Dokumentacji Romów Legnickich”.

⁵⁵ Porozumienie zawarte w dniu 12 stycznia 2006 roku pomiędzy Legnicką Biblioteką Publiczną a Stowarzyszeniem Romów w Legnicy.

⁵⁶ Wniosek w sprawie realizacji zadań *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na rok 2006*. Tytuł projektu: „Centrum Dokumentacji Romów Legnickich”.

⁵⁷ Sprawozdanie z wykonania zadania publicznego Centrum Dokumentacji Legnickich Romów.

⁵⁸ Aktualna nazwa instytucji brzmi: Centrum Dokumentacji Romskiej, <http://biblioteka.legnica.eu/struktura/dzial-informacyjno-bibliograficzny-i-regionalny/centrum-dokumentacji-romskiej-2/>, dostęp: 4 czerwca 2019 r.

i digitalizowano zbiory pochodzące z prywatnych archiwów (w tym wspomnienia legnickich Cyganów), dokonywano zakupu książek i czasopism o tematyce cygańskiej, prowadzono zestawienie artykułów prasowych dotyczących mniejszości w Polsce, udostępniano Romom do użytkowania stanowisko komputerowe z dostępem do sieci Internet, zapewniano bezpłatny wydruk materiałów, pomagano dzieciom w nauce języka polskiego, a także w odrabianiu lekcji. Ponadto podejmowano szereg innych aktywności, których zwięzłą charakterystykę przedstawiono poniżej.

W 2007 roku zorganizowano m.in. 29 lekcji bibliotecznych, w których wzięło udział 696 uczestników, cykl spotkań z Andrzejem Cyrano – ilustratorem pierwszego wydania wierszy poetki romskiej – Papuszy i prelekcję Adama Bartosza, etnografa i cyganologa. Wraz z Wydziałem Kultury i Nauki Urzędu Miasta w Legnicy zorganizowano wystawę „Tabor cygański – ocalić od zapomnienia romskie tradycje i zwyczaje”, która to inicjatywa jako jedyna wzbudziła szerokie zainteresowanie wśród dorosłych przedstawicieli legnickich Cyganów, biernych wobec pozostałych inicjatyw adresowanych do dzieci i młodzieży⁵⁹.

W 2008 roku przeprowadzono kolejne spotkania z Andrzejem Cyrano i asystentami romskimi, prowadzono lekcje biblioteczne (wzięło w nich udział 399 uczniów), tworzono i kolportowano foldery informacyjne poświęcone mniejszości cygańskiej z okazji Światowego Dnia Romów (obchodzonego 8 kwietnia), a także zorganizowano wystawę fotografii „Ocalić od zapomnienia... także cygańskie zaślubiny” dokumentującą wydarzenie kulturalne, które odbyło się w Parku Miejskim⁶⁰. Dodatkowo przeprowadzono konkurs na sagę rodzinną wśród dzieci romskich, mający na celu skłonienie hermetyczną społeczność do udostępnienia poza jej zamknięty krąg informacji na swój temat. Zdaniem organizatorów dzięki przygotowaniu atrakcyjnych nagród pieniężnych dla laureatów impreza cieszyła się dużą popularnością, również wśród dorosłych⁶¹. W 2009 roku przygotowano foldery informacyjne⁶² dla uczestników Letniej Szkoły Romskiej⁶³, wydano i dokonano uroczystej promocji książki Andrzeja Cyrano *Me som gadzio: moje romskie spotkania* dokumentującej relacje autora ze środowiskiem cygańskim i charakteryzujące tę grupę⁶⁴. Lekcje biblioteczne w 2010 roku przeprowadzono 21 razy (uczestniczyło w nich 410 uczniów), w 2011 r. – 27 razy (przybyło na nie 542 podopiecznych), a w 2012 r. – 22 razy (zgrupowały 426 osób). Prowadzono kwerendę materiałów prasowych dotyczących mniejszości romskiej w Polsce, a w siedzibie LBP odbywały się spotkania uczestników

⁵⁹ Sprawozdanie Legnickiej Biblioteki Publicznej z realizacji zadania Centrum Dokumentacji Romów Legnickich „Internetowe okno na świat” w 2007 roku.

⁶⁰ Sprawozdanie Legnickiej Biblioteki Publicznej z realizacji zadania w ramach Programu na Rzecz Społeczności Romskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji pn. „Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej w 2008 roku”.

⁶¹ Sprawozdanie Legnickiej Biblioteki Publicznej z realizacji zadania w ramach Programu na Rzecz Społeczności Romskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji pn. „Skąd przychodzimy, dokąd zmierzamy” – konkurs na sagę rodzinną dla dzieci i młodzieży romskiej oraz ich rodzin.

⁶² Sprawozdanie z działalności Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej 1.01–31.12.2009 r.

⁶³ Letnia Szkoła Romska – inicjatywa organizowana przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy od 1999 r., mająca na celu wspólne wyjazdy wakacyjne dzieci (romskich i polskich) wraz z opiekunami. Dotychczas odbyło się 10 edycji.

⁶⁴ Sprawozdanie końcowe z wykonania zadania publicznego A. Cyrano „Me som gadzio”.

Letniej Szkoły Romskiej i szkolenia bibliotekarzy, których zapoznawano z charakterem pracy CDR⁶⁵. W 2012 roku dodatkowo m.in. współdziałano z Fundacją Integracji Społecznej – PROM przy projekcie kampanii społecznej „Jedni z wielu”⁶⁶, upowszechniano wiedzę na temat historii, tradycji i kultury Cyganów podczas zajęć ze słuchaczami Uniwersytetu Trzeciego Wieku i uczniami szkół podstawowych w Legnicy, a także organizowano spotkania z dziećmi (głównie romskimi) w Filii nr 3 LBP. Ponadto uruchomiono Punkt Informacyjno-Doradczy dla Romów przy Wypożyczalni dla Dorosłych LBP, w którym udzielano nieodpłatnych porad z różnych dziedzin prawa⁶⁷. W ramach współpracy z Fundacją Integracji Społecznej PROM zrealizowano w kwietniu i maju 2013 roku, tj. w ostatnim roku obowiązywania *Programu 2004*, wystawę „Roma Rising” zorganizowaną w ramach kampanii „Jedni z wielu”, której naczelnym celem było doprowadzenie do zmiany negatywnych postaw wobec Romów i umożliwienie im pełnej integracji społecznej. W jej trakcie odbyły się spotkania z uczniami (Gimnazjów nr 4 i 5 i Szkoły Podstawowej – nr 9), propagujące wiadomości na temat społeczności cygańskiej w Polsce, jej historię, tradycję i kulturę. Ponadto CDR rozpoczął w 2013 roku serię cyklicznych spotkań integracyjnych dzieci ze środowisk romskich i polskich, odbywających się w placówkach bibliotecznych na terenie miasta, mających w założeniu przyczynić się do wzajemnego poznania, szacunku i tolerancji⁶⁸.

Od 2014 roku zapewnienie bezpieczeństwa społecznego mniejszości romskiej realizowano w Polsce z wykorzystaniem nowej inicjatywy rządowej – *Programu 2014*. Również LBP i funkcjonujące w jej strukturze CDR przystąpiły do projektu, wykonując w 2015 roku, obok swoich „tradycyjnych” prerogatyw, zadanie pn. „Zajęcia edukacyjne i świetlicowe dla dzieci i młodzieży romskiej w placówkach Legnickiej Biblioteki Publicznej”. Polegały na organizowaniu cyklu spotkań integracyjnych dla dzieci romskich i ich polskich rówieśników (również w Filii nr 3 LBP), w trakcie których m.in. czytano i słuchano bajek, grano w gry planszowe, wykonywano prace plastyczne ozdabiające następnie bibliotekę, wspólnie odrabiano lekcje i prowadzono warsztaty kulinarne połączone z poczęstunkiem dla uczestników. Podczas zajęć z edukacji międzykulturowej zaznajamiano podopiecznych z obyczajami i kulturą środowisk (polskiego i romskiego), uczono tolerancji i wzajemnej akceptacji. Na zamkniętych spotkaniach językowych, przeznaczonych dla dzieci romskich i prowadzonych przez Romów, uczono historii, kultury, obyczajów i języka tej mniejszości. Ponadto prowadzono, jak każdego roku, lekcje biblioteczne dla dzieci i młodzieży (odbyło się sześć, w których

⁶⁵ Sprawozdanie z działalności Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej 1.01–15.12.2010 r., Sprawozdanie z realizacji zadania Centrum Dokumentacji Romów Legnickich „Miejsce spotkań ludzi i kultur” przy Legnickiej Bibliotece Publicznej 1.01.–15.12.2011 r.

⁶⁶ Kampania była prowadzona na Dolnym Śląsku w latach 2012–2013 i między 2014 a 2015 rokiem w następujących województwach: opolskim, śląskim i małopolskim. Przebiegała dzięki zastosowaniu m.in.: Internetu (w tym mediów społecznościowych), prasy drukowanej, radia, telewizji, billboardów, organizowania konferencji i wydawania publikacji naukowych. W jej wyniku ukazał się m.in. album „Romaring” przedstawiający życiorysy i wizerunki wybranych przedstawicieli mniejszości romskiej, w tym zamieszkałych w Legnicy.

⁶⁷ Sprawozdanie z realizacji zadania Centrum Dokumentacji Romów Legnickich „Miejsce spotkań ludzi i kultur” przy Legnickiej Bibliotece Publicznej 1.01–15.12.2012 r.

⁶⁸ Sprawozdanie z realizacji zadania Centrum Dokumentacji Romów Legnickich „Młodzi odbiorcy – nowe technologie” przy Legnickiej Bibliotece Publicznej 1.01–31.08.2013 r.

uczestniczyło 158 uczniów)⁶⁹. Analogiczny charakter miały inicjatywy LBP w 2016 roku, w trakcie których odbywały się lekcje biblioteczne (w 27 spotkaniach wzięło udział 601 dzieci), codzienne zajęcia świetlicowe (uczestniczyły łącznie 1964 osoby) i tematyczne (394 uczestników). Z zajęć tematycznych prowadzonych w Filii nr 3 (były to np. warsztaty parateatralne i upowszechniające wiedzę na temat legend i opowieści z różnych stron świata – podsumowane wykonaniem prac plastycznych) korzystało średnio między 14 a 22 osób, w tym 8 pochodzenia romskiego (stanowiących stałą grupę uczestników)⁷⁰. Aktywność CDR i LBP przebiegała w latach 2017 i 2018 w podobny sposób jak w latach wcześniejszych, z tą jednak różnicą, że w pierwszym roku szczególnie nacisk położono na wykształcenie u dzieci i młodzieży umiejętności identyfikowania, wyrażania i nazywania uczuć (dzięki zastosowaniu różnorodnych metod i technik w trakcie pracy z podopiecznymi, m.in. poprzez wspólne projekty plastyczne, psychodramę, burzę mózgów i zabawy relaksacyjne⁷¹), a w drugim – na identyfikacji, artykulacji i realizacji marzeń (prowadzono np. dyskusje w formie zabaw, inscenizacji i zajęć plastycznych, a także zorganizowano spotkanie z założycielem Cygańskiego Teatru Muzycznego „Terno” – Edwardem Dębickim i warsztaty z artystami z Teatru Cieni⁷²). W 2019 roku LBP realizowała zajęcia edukacyjne i świetlicowe dla dzieci i młodzieży romskiej i polskiej w placówkach Legnickiej Biblioteki Publicznej „Teatr uczy, teatr bawi, teatr wychowuje”, którego podstawowym celem miało być kształcenie i rozwijanie zainteresowań dzieci i młodzieży, rozbudzanie chęci do działania w atmosferze swobody, bez systemu klasowo-lekcyjnego i z pominięciem „szkolnych” ocen⁷³.

Zakończenie

Bezpieczeństwo społeczne, o czym była już mowa w niniejszej pracy, stanowi kategorię złożoną, oznaczającą m.in. zapewnienie podstawowych potrzeb egzystencjalnych ludzi, a także umożliwienie im rozwoju i partycypacji w życiu obywatelskim. Dla przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych wspomniane bezpieczeństwo będzie oznaczało dodatkowo stworzenie im warunków dla zachowania i kultywowania własnej odrębności (np. językowej, religijnej, historycznej i kulturalnej) w otaczającym środowisku zamieszkałym przez polską większość. Charakteryzująca się wysokim stopniem hermetyczności mniejszość romska (cygańska) stanowi przykład szczególny, ponieważ od wielu lat poddawana jest różnym formom wykluczenia (np. na tle ekonomicznym, socjalnym i kulturowym), a jej przedstawiciele niejednokrotnie wzbudzają pejoratywne uczucia wśród

⁶⁹ Sprawozdanie z realizacji zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce, w roku 2015. „Zajęcia edukacyjne i świetlicowe dla dzieci i młodzieży romskiej w placówkach Legnickiej Biblioteki Publicznej”.

⁷⁰ Sprawozdanie końcowe z wykonania w 2016 roku zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2014–2020.

⁷¹ Sprawozdanie końcowe z wykonania w 2017 roku zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2014–2020.

⁷² Sprawozdanie końcowe z wykonania w 2018 roku zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2014–2020.

⁷³ Wniosek na realizację zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na rok 2019. Nazwa zadania: „Zajęcia edukacyjne i świetlicowe dla dzieci i młodzieży romskiej i polskiej w placówkach Legnickiej Biblioteki Publicznej „Teatr uczy, teatr bawi, teatr wychowuje”.

jej nie-romskich sąsiadów. W celu zmiany powyższej sytuacji już od początku pierwszej dekady XXI wieku kierowane były do opisywanej grupy programy⁷⁴ umożliwiające poprawę jej warunków egzystencjalnych i rozwój psychospołeczny, stymulujące włącznie w ramy polskiego społeczeństwa.

Również w Legnicy, zamieszkałej według różnych szacunków przez ok. 300–350-osobową społeczność cygańską, od szeregu lat prowadzone są działania o podobnym charakterze, w tym edukacyjne, kulturowe i informacyjne, prowadzone m.in. przez Centrum Dokumentacji Romskiej. Powstało ono jako odpowiedź na występujący deficyt istnienia w mieście placówki zajmującej się gromadzeniem i udostępnianiem materiałów poruszających problematykę tradycji, historii i zwyczajów współczesnych Romów, ze szczególnym uwzględnieniem ich legnickiego środowiska. Dodatkowo zakres działania CDR obejmuje inicjatywy o charakterze kulturalno-oświatowym, popularyzatorskim i informacyjnym, m.in. organizowanie spotkań z wybitnymi przedstawicielami środowiska cygańskiego (np. pisarzami, poetami i muzykami), wystaw i konkursów (np. artystycznych). Ponadto sukcesywnie upowszechniana jest wśród legnickich Romów znajomość obsługi komputera i korzystania z sieci Internet, dzięki której np. komunikują się z krewnymi zamieszkałymi w innych częściach kraju (lub zagranicą).

Oprócz powyższych form aktywności poczesne miejsce w pracach CDR zajmowała (i zajmuje nadal) edukacja międzykulturowa dzieci i młodzieży legnickich szkół, mająca na celu wykształcenie wśród nich tolerancji i szacunku dla odmienności etnicznych i współpracy rówieśniczej. Szczególną troską objęto także podopiecznych pochodzących z wielodzietnych i niewygodnych wychowawczo rodzin romskich. Ponieważ „dzieci objęte zadaniem wykazują duże braki w nauce, dlatego ważna jest pomoc w przewycięzaniu trudności szkolnych – pomoc przy odrabianiu lekcji”⁷⁵. Niejednokrotnie świetlica biblioteczna była dla nich jedynym miejscem, w której mogły w spokoju zająć się nauką, spotkać z przyjaciółmi, aktywnie spędzić wolny czas i być akceptowanym bez względu na status i pochodzenie społeczne.

Działania podejmowane przez CDR we współpracy z innymi filiami LBP odniosły pożądane rezultaty, wśród których odnotowano m.in. poprawę relacji w grupie rówieśników, nawiązanie więzi między dziećmi i zwiększenie ich kultury osobistej. Zajęcia uczyły podopiecznych współpracy i współdziałania w grupie, a także wzbogacały ich o wiedzę na temat odmienności kulturowych występujących w Polsce. Dzieci uczyły się także akceptowanych społecznie norm zachowań, a także sukcesywnie nadrabiały zaległości szkolne⁷⁶. Dodatkowo przeprowadzone przez Centrum inicjatywy propagujące cygańską historię, kulturę i tradycję, a także propagujące wizerunek Roma jako „zwykłego” obywatela Rzeczypospolitej (np. podczas kampanii „Jedni z wielu”) upowszechniały wiedzę polskiego otoczenia na temat romskich sąsiadów, starając się tym samym zniwelować wpływ negatywnych stereotypów dotyczących mniejszości. Tym samym, po scharakteryzowaniu w niniejszej aktywności CDR i wskazaniu uzyskanych w jej trakcie rezultatów, wydaje

⁷⁴ Jako pierwszy był realizowany *Pilotażowy program rządowy na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003*.

⁷⁵ Wniosek na realizację zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na rok 2018. Nazwa zadania: „Zajęcia edukacyjne i świetlicowe dla dzieci i młodzieży romskiej i polskiej w placówkach Legnickiej Biblioteki Publicznej „Kraina naszych marzeń”.

⁷⁶ Sprawozdanie końcowe z wykonania w 2018 roku zadania w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce na lata 2014–2020.

się uprawnionym potwierdzenie słuszności postawionej we wstępie hipotezy badawczej, mówiącej z jednej strony o wzroście poziomu bezpieczeństwa społecznego wśród legnickich Cyganów dzięki funkcjonowaniu opisywanej instytucji, a z drugiej – upowszechnienia wśród mieszkańców miasta pozbawionej negatywnych uprzedzeń wiedzy na temat romskich sąsiadów.

Bibliografia

- Babicki M., *Romowie w Polsce na początku XXI wieku* [w:] *Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne*, red. E. Subocz, S. Garbat, Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”, Warszawa 2013.
- Bończuk L., *Cyganie/Romowie – szkic historyczny* [w:] *Inni – ale tacy sami!*, red. K. Wiercińska, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2011.
- Filipak L., *Kwestia romska w polskiej polityce okresu transformacji* [w:] *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. T. Szyszlak, Fundacja Integracji Społecznej „Prom”, Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, Wrocław 2011.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30).
- Godlewska-Goska M., Kopańska J., *Życie w dwóch światach. Tożsamość współczesnych Romów*, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011.
- <http://biblioteka.legnica.eu/struktura/dzial-informacyjno-bibliograficzny-i-regionalny/centrum-dokumentacji-romskiej-2/>, dostęp: 4 czerwca 2019 r.
- <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, dostęp: 21 maja 2019 r.
- Kondusza W., *Cyganie – wśród niewykorzystanych szans* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. B. Orłowska, P.J. Krzyżanowski, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2015.
- Kondusza W., *Cyganie legnicy*, „Szkice Legnickie” 2004, T. XXV.
- Kondusza W., *Cyganie żyją wśród nas* [w:] *Kto siedzi na miedzi (-y)?*, red. J. Starzyński, Legnickie Centrum Kultury, Legnica 2013.
- Kondusza W., *Legnicy Cyganie – Romowie*, Wydawnictwo Edytor, Legnica 2006.
- Kubiak M., *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Kwadrans Ł., *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Fundacja Integracji Społecznej PROM, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa, Wrocław – Wałbrzych, 2008.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Marynarki Wojennej” 2011, Rok LII, nr 2(185).

- Marczuk K., *Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski* [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, red. A. Skrabacz, S. Sulowski, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Morawiec B., *Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej* [w:] *Inni – ale tacy sami!*, red. K. Wiercińska, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2011.
- Mrozowska D., *Dylematy tożsamościowe Romów po doświadczeniach Zagłady podczas II wojny światowej i akcji osiedleńczej* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. B. Orłowska, P.J. Krzyżanowski, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2015.
- Mról L., *Cygan czy Rom. Konteksty znaczeń* [w:] *Romowie w Europie. Tożsamość i współczesne wyzwania*, red. J. Faryś, P.J. Krzyżanowski, B.A. Orłowska, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2014.
- Nowicka E., *Związki żywe i zaskakujące. Europejscy Romowie i społeczeństwo Nepalu* [w:] *Zapomniani sąsiedzi. Studia o Romach w Polsce i w Europie*, red. P. Borek, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2011.
- Popiłowska G., *Dziecko romskie w środowisku szkolnym i lokalnym*, „Szkice Legnickie” 2012, T. XXXIII.
- Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień „Konwencji Ramowej Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych”
- Sprawozdania Legnickiej Biblioteki Publicznej z realizacji zadań w ramach Programu na Rzecz Społeczności Romskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.
- Sprawozdania z działalności Centrum Dokumentacji Romskiej przy Legnickiej Bibliotece Publicznej.
- Sprawozdania Legnickiej Biblioteki Publicznej z realizacji zadań w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce.
- Szewczyk M., *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013.
- Szyszko A., *O indyjskiej genezie Cyganów* [w:] *Romowie 2009*, red. B. Wiegl, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej, Warszawa 2009.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.)
- Wnioski Legnickiej Biblioteki Publicznej na realizację zadań w ramach Programu Integracji Społeczności Romskiej w Polsce.

SUMMARY

Andrzej Szczepański

Activity of the Romany Documentation Center as a form of ensuring the social safety of the Roms (Gypsy) minority in Legnica

The history of the Legnica Roms goes back to the period after World War II, when they arrived in the city, and it is inseparably connected with it and its inhabitants. They have lived next door to their Polish neighbors, but in a significant way they have distinguished themselves from the Poles with their language, history and customs, creating a hermetic community. During all the years of their stay in Legnica, they were a group that was particularly vulnerable to social exclusion, which was especially visible after 1989, the beginning of the political transformation in Poland. From the beginning of the first decade of the 21st century, a number of aid activities aimed at providing them with better existential conditions, but also developmental ones enabling participation in the city's life, have been conducted with the Roms in mind. The Romany Documentation Center operating within the framework of the Legnica Public Library has been undertaking a number of initiatives of educational, informative and cultural nature since 2007, aimed at integrating the Romany community with the Polish residents and disseminating among the latter knowledge free of negative stereotypes about the Gypsy neighbors.

Key words: Roma, Gypsies, Legnica, social safety, Center of Roma Documentation.

Data wpływu artykułu: 9.06.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 7.10.2019 r.